

Popularnonaukowe streszczenie projektu

Projekt zakłada osiągnięcie dwóch podstawowych celów: opracowanie unikatowej, dostępnej on-line bazy danych o miastach i ich mieszkańcach oraz zdefiniowanie komponentów przestrzeni społecznej miast i miasteczek Galicji w końcu XVIII w. Cele te zrealizowane zostaną poprzez wykorzystanie masowych, wzajemnie uzupełniających się źródeł historycznych z lat 80. XVIII w., wytworzonych w okresie intensywnych reform ustrojowych w Galicji i całej monarchii austriackiej, tj. józefińskiego katastru gruntowego oraz tzw. opisań urbarialnych.

Pomiary, będące podstawą do opracowania katastru józefińskiego, przeprowadzono w latach 1785-1788. Swoim zasięgiem objęły one całą Galicję. Do naszych czasów dochowała się większość pozostałych po tej operacji materiałów, w tym m.in. następujące dokumenty dotyczące miast: opisanie granic miast, prawidła fasjonowania – opisujące wszystkie niwy i place, księgi pomiarów i sumariusze podające ilość ziemi będącej w posiadaniu mieszkańców, dziedzica miasta i plebanii. Najważniejszą i najcenniejszą częścią operatów katastralnych są jednak księgi pomiarów, które idąc niwa za niwą, wyszczególniają wszystkie parcele w obrębie miasta. W kolejności podawano w nich: numer topograficzny parceli, imię i nazwisko jej posiadacza, rodzaj kultury rolnej (pola orne, łąki, ogrody, pastwiska i lasy), powierzchnię parceli oraz zbiory, jakie z niej można było uzyskać.

Znakomitym uzupełnieniem katastru józefińskiego są tzw. opisanie urbarialne, sporządzane na dużą skalę po słynnym patencie regulacyjnym Józefa II z 10 lutego 1789 r. Składały się z one dwóch zasadniczych części: opisań gromady miejskiej i dołączonych do nich alegatów oraz sumariuszy końcowych. Opisanie gromady miejskiej podawały ogólne wiadomości dotyczące miasta oraz przedstawiały wykaz obowiązków feudalnych ciążących na mieszkańcach. Na wstępie określano, do ilu właścicieli dane miasto należało, następnie wymieniano poszczególne kategorie mieszkańców i określano ich powinności względem właściciela. W alegatach zamieszczano spis wszystkich mieszkańców, zawierający m.in. następujące informacje: imię i nazwisko, numer konskrypcyjny i topograficzny jego domu i gruntu, wysokość przychodów, liczbę dni pańszczyzny i wysokość danin w skali roku oraz sumę opłacanych czynszów.

Opracowana na podstawie wyższej wymienionych źródeł baza danych o miastach składać się będzie z dwóch części. W pierwszej z nich znajdą się odpisy z oryginalnych dokumentów charakteryzujących przestrzeń fizyczną miast, w tym m.in. rozmieszczenie niw i placów, powierzchnia i rodzaj gruntów, liczba domów i typ zabudowy, występowanie obiektów gospodarczych; w drugiej – szczegółowy opis przestrzeni społecznej, w tym m.in. imienne wykazy mieszkańców wraz z określeniem rodzaju i powierzchni posiadanych przez nich nieruchomości, wysokości osiąganych przychodów, pozycji społeczno-prawnej oraz przynależności etnicznej.

Zdefiniowanie komponentów przestrzeni społecznej miast i miasteczek nastąpi poprzez opracowanie i wydanie drukiem zbioru studiów monograficznych poświęconych wybranym zagadnieniom, charakterystycznym dla funkcjonowania miast galicyjskich w końcu XVIII w. (case studies). Chodzi tu m.in. o takie kwestie jak: współistnienie różnych grup narodowościowych (Polacy, Rusini, Żydzi, Ormianie, Niemcy), religijnych (katolicy, unicy, protestanci, Żydzi) i społecznych (drobna szlachta, mieszczenie, chłopcy) oraz funkcjonowanie różnych ośrodków władzy w okresie intensywnych przemian ustrojowych (władze państwowe, kościelne, miejskie).

U podstaw podjęcia powyższego problemu badawczego leży przekonanie o potrzebie udostępnienia szerokiemu gronu badaczy, tak polskich, jak i zagranicznych unikalnego i zarazem niezwykle cennego materiału źródłowego, jakim są kataster józefiński i opisanie urbarialne. Materiały te rzadko wykorzystywane były w badaniach dotyczących miast i mieszczaństwa. Należy przy tym pamiętać, że dzieje miast galicyjskich, szczególnie w końcu XVIII w., nie doczekały się całościowej monografii, a kataster józefiński i opisanie urbarialne są jedynymi źródłami (z uwagi na brak/niekompletność akt miejskich) umożliwiającymi odtworzenie ich sytuacji demograficznej, statusu prawnego i religijnego, zasobu majątkowego ludności (w tym znaczenia rolnictwa w życiu codziennym mieszczań), ówczesnego środowiska geograficznego oraz rozwoju urbanistycznego i zachodzący przemian gospodarczych.